Novotný, Boris

K problematice způsobu výstavby opevnění nížinného hradiště Strachotína-Vysoké zahrady u Dolních Věstonic na Moravě

Archaeologia historica. 1982, vol. 7, iss. [1], pp. 325-334

Stable URL (handle): https://hdl.handle.net/11222.digilib/139410
Access Date: 16. 12. 2024
Version: 20240908

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

MUNI ARTS Masarykova univerzita Filozofická fakulta

Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University
digilib.phil.muni.cz

K problematice způsobu výstavby opevnění nížinného hradiště Strachotína–Vysoké Zahrady u Dolních Věstonic na Moravě

BORIS NOVOTNÝ

Severně od obce Dolní Věstonice (o. Břeclav) se rozkládá na levém břehu Dyje (situace až do roku 1980), jižně od silnice z Dolních Věstonic do Strachotína, v poloze „Vysoká zahrada" nížinné opevnění, přibližně trojúhelníkového půdorysu se zaoblenými rohy. Jeho vnitřní plocha měří zhruba 7750 m^2. Hradisko je dodnes ohraničeno valy od východu, severu a západu, dosahujícími výšky až 6 m. Jeho jižní rameno, kde byla asi brána, je záplavami meandrujícího toku Dyje zcela devastováno[1] (obr. 1).

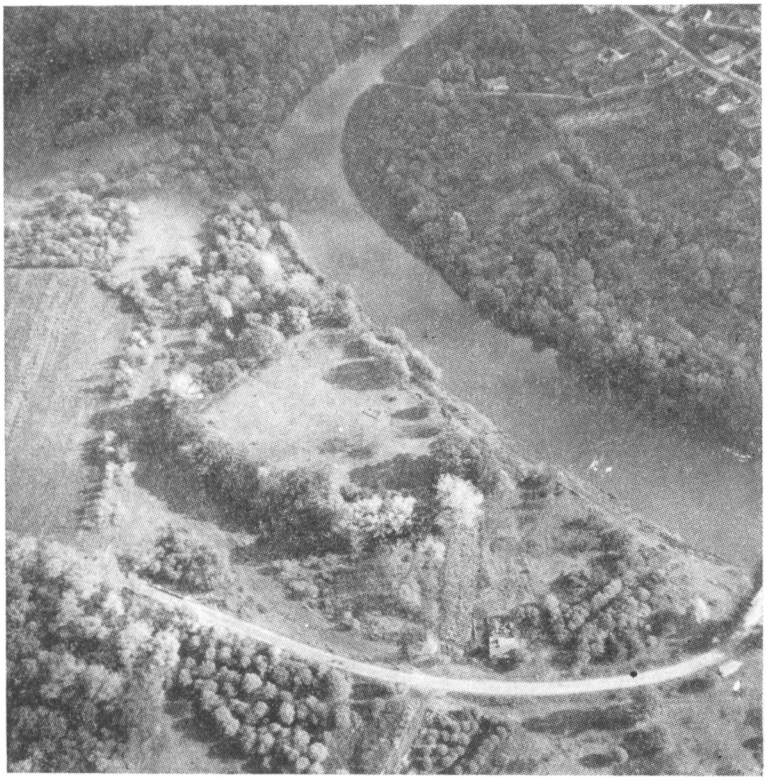

Obr. 1. Letecký snímek hradiště Strachotína-Vysoké Zahrady u Dolních Věstonic. Uprostřed půdorys základů kostelíka.

Hradisko bylo od roku 1948 zkoumáno sondami J. Poulíka. Sonda I (2 × 33,40 m) byla vedena ve směru od jihozápadu k severovýchodu a její východní část protínala valové opevnění. Řez valem ukázal velmi složitý profil, ve kterém se střídaly vrstvy silně vypálené s vrstvami nevypálených, jílovitých zemin. Mezi těmito vrstvami byly pozorovány polohy spálených dřev, které zřejmě prozrazují původ ze spadené stěny srubového rázu. Na povrchu jílovitého podloží valu byla vrstva drobnějších vápencových a pískovcových kamenů s kusy do červena vypáleného jílu. Mezi tím se vyskytovaly také zbytky ohořelých břeven—trámků, pocházejících pravděpodobně ze zřícené dřevěné stěny.

V roce 1950 severní část sondy II prořízla obranný val v jeho nejvyšším místě. (Obr. 2, Obr. 3.) Tím byl získán opět velmi složitý profil, který ukázal mocnou akumulaci do červena vypáleného jílu a na obě strany šikmo se svážející vrstvy nevypálených jílovitých zemin, které vykazovaly zřetelné zvrstvení. Tyto svážné vrstvy mohou být dokladem destrukce shořelé, hlínou vyplněné dřevěné hradby. Při prohlubování sondy na vnitřní straně valu se narazilo nehluboko pod povrchem na zbytky dřevěných trámů (obr. 4), pocházejících nejpravděpodobněji ze zřítivší se vnitřní konstrukce stěny hradby. Byla zde odkryta až 28 cm silná trámová dřeva, ležící podélně podle průběhu valu v různých výškových polohách. Toto uložení se zdá nasvědčovat tomu, že vnitřní stěna hradby byla složena z horizontálně na sebe nakladených trámů, které se při požáru zřítily dovnitř plochy hradiska. Do těchto trámů byly ve vzdálenosti asi 165 cm od sebe vydlabány žlábky tak, aby bylo možno po způsobu srubové konstrukce vložit vždy mezi dva trámy jeden trám příčný. Podélné trámy, kladené podél průběhu valu, byly vesměs štípány (půlkruhovité profily směřovaly plochou částí směrem dovnitř hradby), zatím co slabší příčné trámky (silné 10 až 18 cm) byly zhotoveny buď z kulatiny nebo rovněž podélně štípány. Nebylo možno zjistit, zda zbytky příčně situovaných trámků, vyskytnuvších se pod výše popisovanou spadenou stěnou, zejména na její vnější, jižní straně, pocházely z kolmých břeven, vzpírajících vnitřní srubovou stěnu hradby, nebo zda to byly zbytky nějaké odlišné konstrukce.

Rovněž v severní části valového tělesa se pod silnou vrstvou dusaných jílovitých zemin vyskytly zbytky příčně kladených dřev různé délky, rozložených do nepravidelných skupin. Ty byly mírně skloněny směrem ven vně opevnění, kde nebyl předpokládaný příkop patrně proto, že hradiště původně obkličovaly ramena řeky nebo jejich soutoky. Protože povrch zachovalých částí dřev byl plochý a celkem nerovný s vystupujícími suky a jejich síla byla malá, je možné, že se v tomto případě jednalo o fošny. Pod těmito skupinami fošen, které byly v některých místech i dvě nad sebou se vyskytovaly podobné fošny proti předešlým podélně uložené (obr. 5).

Na rozdíl od nadloží, které tvořily vrstvy dusaných jílů, přerušované tenkými vrstvičkami malých zbytků dřev, objevila se pod podélnými skupinami fošen vrstva do červena propálených jílovitých zemin. Opakoval se zde tentýž případ jako ve střední a ve vnitřní části valu, způsobený tím, že dřevo hradební konstrukce se zřítilo již na vrstvu, propálenou silným žárem do červena. V profilu nad těmito dřevy, ve vnější části valu se zřetelně rýsovaly ve vrstvě dusaného jílu dvě zlomené linie, podle nichž nastal, (asi při požáru), určitý posun nadložních ker (viz celkový profil valu).

Při snižování středu valového tělesa byla zjištěna v jeho koruně nad jednotlivými krami dusaného písku, tvořícími výplň dřevěné konstrukce, sypká, šedá, popelovitá hlína a hnědé písčité a jílovité hlíny. Povrch mohutné vrstvy neprobíhal v souvislé křivce (jak bylo možno pozorovat v profilu vnější

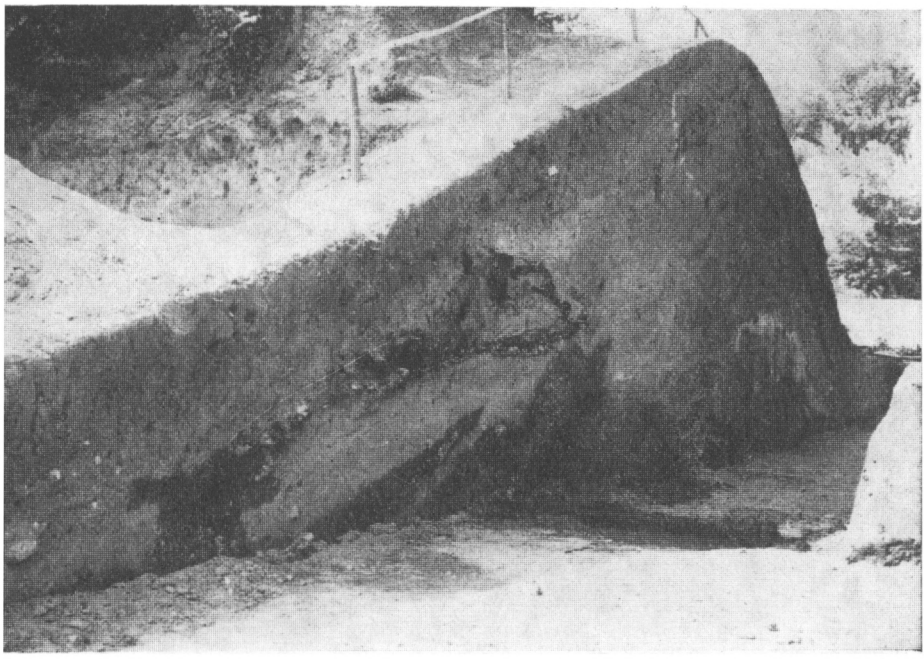

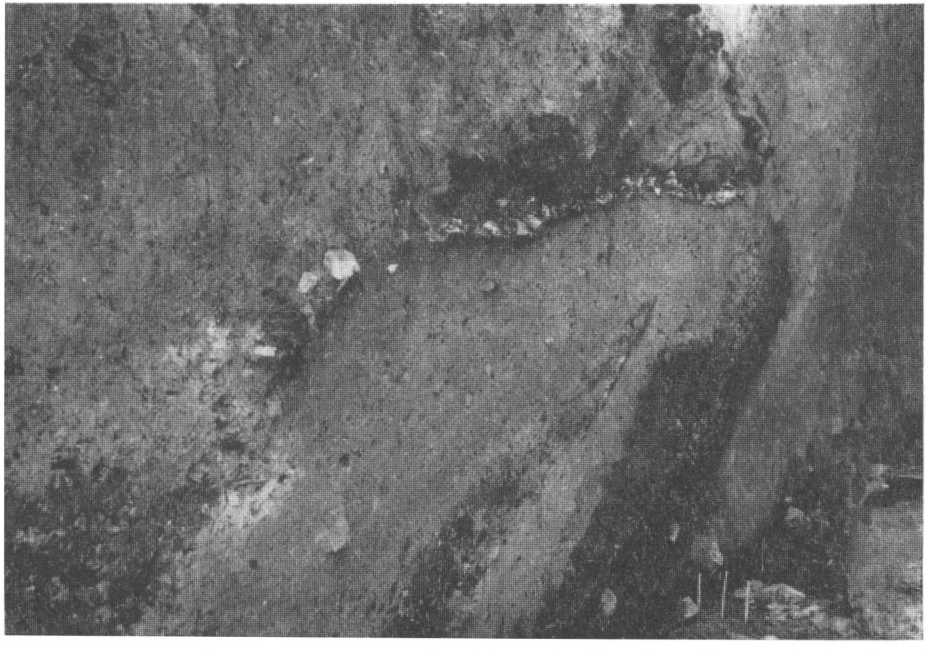

Obr. 2. Nahoře: Severní průkop valem, sonda II. Profil se střídajícími se vypálenými a nevypálenými vrstvami. Vzadu ve středu zřejmě jádro původního valu. – Dole: Severní průkop valem, sonda II. Detail s kamenitou vrstvou, zbytky spálených dřev a vypálený jíl.

Obr. 3. Nahoře: Severní průkop valem, sonda II. Vzadu střední část valu s nevypáleným, vpředu propáleným jílem. – Dole: Severní průkop valem, sonda II. Detail části s vrstvou sypkého, do červena vypáleného jílu.

PŮDORYS TRÁMŮ - SONDA II.

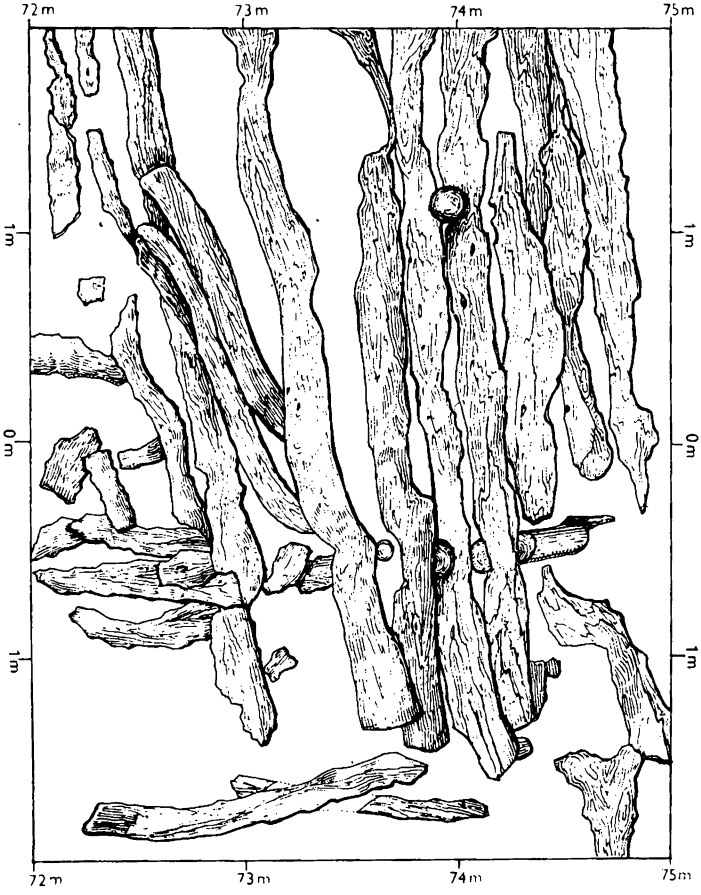

Obr. 4. Půdorys trámů na vnitřní straně valu. Sonda II. Měř. 1:20.

části valu obr. 6), nýbrž byl různě rozčleněn a přerušován vrstvami, nesoucími stopy žáru. Při dalším prohlubování bylo zjištěno, že v původní výplni konstrukce hradby se střídaly vrstvy dusaných jílovitých zemin tmavě a světle zbarvených s vrstvami šedočerného písku. Jednotlivé vrstvy dusaného jílu se od sebe lehce odlupovaly. Bylo to způsobeno tím, že mezi nimi se vyskytovaly vodorovné nebo mírně se sklánějící vrstvičky, jevící místy sotva patrné zbytky organických látek. Podle otisků, které byly opět na některých místech dobře zřetelné, šlo o prokládání proutím, větvičkami, slámou nebo trávou.

Podobně jako při odkryvu vnější části valu, objevovaly se i zde téměř kolmé skluzné plochy se zřetelným posunem jednotlivých vrstev (viz celkový profil valu obr. 7). Ve výši 180 až 200 cm nad podložím valu byly odkryty na některých místech různými směry probíhající dřeva, podle jejichž polohy bylo možno uvažovat o tom, že se zřítily s výše položených míst. Pod nimi se totiž vyskytovala do červena vypálená vrstva dusaných jílovitých zemin, nejevící kompaktní uložení. Byla značně sypká, hrudkovitá s většími kusy ve tvaru

PŮDORYS PRŮŘEZU VALEM-SONDA II.

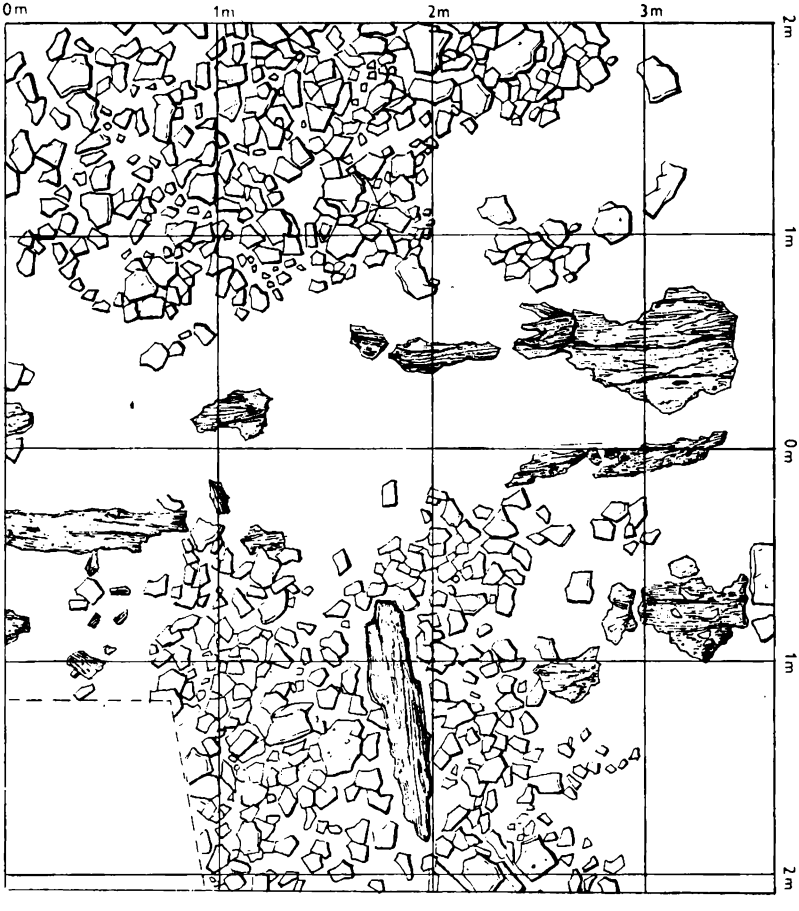

Obr. 5. Půdorys průřezu valem. Sonda II. Měř. 1:20.

nepravidelných hranolů, na jejichž stěnách byly zřetelné otisky větviček, listí a slámy. Největší žár působil na vrstvy uvnitř valu, zatím co ve vnější části valu nejsou tyto větší kusy tak dokonale propáleny (jejich jádro je černé). Červená propálená vrstva se ve výši zhruba 180 cm nad podložím valu rozšířila téměř po celé ploše průkopu a směrem k oběma příčným profilům náhle ostře ohraničeně končila. Na celé této ploše propálená vrstva pokračovala do hloubky až na jílovité podloží. Na obou profilech je tedy patrná jen ve slabých vrstvách (viz celkový profil valu obr. 7).

V jižní části průkopu valem se pod výše popisovanou vrstvou do červena propáleného jílu objevilo drobné vápencové kamení, tvořící na dvou místech (viz půdorys podloží valu) souvislou vrstvu, ležící přímo na podloží. Mezi těmito dvěma skupinami drobného kamení probíhaly příčným směrem dva slabší trámky, z nichž se zachovaly jen zlomky, vycházející z jižního příčného profilu a pokračující s určitým přerušením až pod korunu valu. V dalším pokračování zbytky dřeva scházejí, ale místo něho se objevují dva mělké pruhy

SONDA č.II./1950 PROFIL C-D

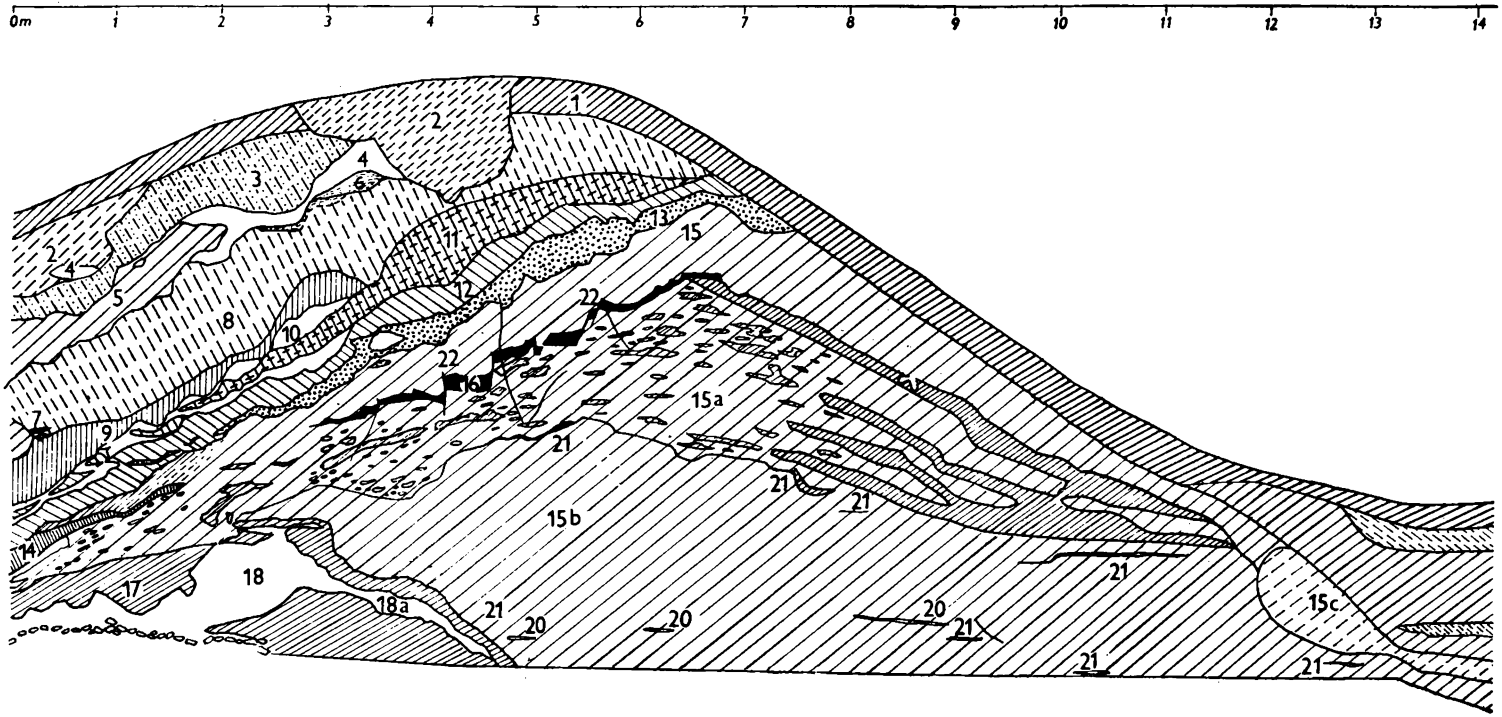

Obr. 6. Složení vrstev v průkopu valem. Sonda č. II. Měř. 1:25.

Dolní Věstonice, hradisko Vysoká Zahrada. Sonda č. II. Průkop valem. Profil C–D.

1. Humus.
2. Humusovitá vrstva, promísená spálenou červenou hlínou.
3. Světlešedá popelovitá vrstva.
4. Spálená, červená hlína, mazanice.
5. Světle šedá slabě humózní vrstva, promíšená uhlíky a mazanicí.
6. Do černa propálená hlína s popelem.
7. Uhlíky.
8. Světlehnědá hlinitopísčitá vrstva.
9. Rzivě hnědá vrstva.
10. Světlý písčitý jíl.
11. Tmavěhnědá popelovitá vrstva s uhlíky a zlomky mazanice.
12. Hlinitopísčitá světlešedá vrstva.
13. Šedá, písčitá vrstva.
14. Tmavě písčitá až černá vrstva (bahno).
15. Světlý, dusaný jíl.

15a. Světlý dusaný jíl, promísený s tmavým.

15b. Světlý dusaný jíl (ve vrstvě jsou zuhelnatělé části trámů).

15c. Světlý, písčitý jíl.

16. Tmavěšedá písčitá vrstva.
17. Slabě propálený, dusaný tmavý jíl.
18. Do červena vypálený jíl.
19. Slabě do žluta a místy do tmavohněda spálený jíl.
20. Bílá vrstvička zuhelnatělého trámu.
21. Černá vrstvička zuhelnatělého trámu.
22. Jílový skluz.

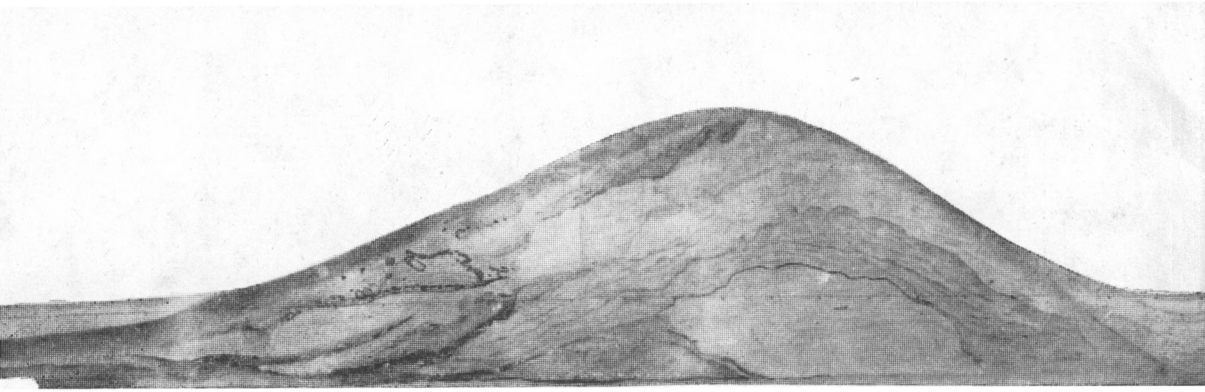

Obr. 7. Severozápadní profil valem hradiště Vysoké Zahrady u Dolních Věstonic. 1 cm = 1 m.

do červena vypálené hlíny, zapuštěné poněkud do jílovitého podloží (neboli to asi byly zbytky shořelých podložních polštářových trámků).

V severní části průkopu valem se rovněž objevila pod propálenou vrstvou jílu v podloží dlouhá, mělká prohlubenina, zahlubující se asi 20 cm se zbytky spáleného dřeva. Jíl na jejím dně a stěnách byl žárem propálený, nejprve slabší červenohnědou vrstvou, přecházející do černa. Nad vyklíněním její severní části byla v propáleném jílu odkryta tříšť spáleného dřeva s delšími zbytky trámků. Tyto zbytky lze pravděpodobně považovat rovněž za polštáře spodní dřevěné konstrukce. V prodloužené sondě severním směrem za vnější stranu valu nebylo možno zjistit, zda před opevněním byl vyhlouben příkop, i když část destrukční vrstvy, obsahující kusy vypáleného jílu, klesaly pod úroveň dnešní hladiny spodní vody, která v době funkce hradiska měla mnohem nižší úroveň.

Na základě zkušeností, získaných při průkopu valem ve východní části sondy I byl proveden plošný odkryv vnitřní části valového tělesa, rozšířením sondy č. I jižním směrem. Po odstranění novodobých hlinitých a písčitých říčních náplav z vnitřní strany valu se objevila vlastní splachová vrstva, kterou tvořila tmavohnědá jílovitá hlína. V ní se vyskytovaly zbytky zuhelnatělých dřev, podélně i příčně uložených v různých výškách (dnes asi 100 cm pod povrchem). Horní vrstvu tvoří zbytky mohutných, podélně uložených trámků (silných až 35 cm), v nichž byly zřejmě vydlabány podobné žlábky, jako u trámků, jejichž zbytky se zachovaly na vnitřní straně valu v sondě II. Jedná se tedy o podobnou konstrukci. Rovněž v těchto místech se objevily pod vrstvou podélně uložených dřev příčně situované trámky, jejichž síla činila 14 až 25 cm. Tyto trámky — podobně jako v sondě II — byly od sebe vzdáleny 100 až 165 cm. Mohla to být, s největší pravděpodobností, kolmá břevna, vzpírající vnitřní srubovou stěnu hradby.

Pod zřícenými trámky byla odkryta skupina keramických střepů a zlomky dvou železných srpů. Na rozhraní vrstvy tmavohnědé jílovité hlíny a do červena vypálené hlíny byla nalezena železná šipka.

Jak již bylo výše uvedeno, spálené vrstvy prozrazovaly ohromný žár, který zejména v jedné, blízko povrchu ležící vrstvě způsobil vypálení vápencových kamenů až na vápno a jeho pozdějšího vlivem vlhkosti vyhašení do rozpadu a k vypálení jílu do červena. Tato vrstva se zdá nasvědčovat tomu, že na hradební konstrukci nahoře ležela vrstva těchto vápencových kamenů, jejichž funkci nebylo lze určit.

Na komisionelním řízení, prováděném po průzkumu valu a sond na vnitřní ploše hradiska, bylo konstatováno, že konstrukce opevnění byla budována zcela odlišným způsobem od všech doposud známých opevnění z té doby a že do

jisté míry upomínala na pozorování, učiněná při průzkumu slovanského nížinného opevnění v Opavě- Kylešovicích[2] (B. Novotný, 1962, 2, s. 65—79). Při výzkumu opevnění bylo zjištěno, že nebylo použito štenýřových konstrukcí, zapuštěných do podloží, neboť ty by ve spodní vodě uhnily. Ačkoliv část destrukční vrstvy, obsahující kusy vypálené mazanice, klesala pod úroveň hladiny dnešní spodní vody, dosavadním výzkumem nebyla zjištěna existence příkopu před opevněním.
(Piper 1905, II). I Vikštejn byl v česko-uherských válkách dobyt a pobořen.

Při posuzování způsobu konstrukce valu v sondě II se pozorování účastníků komise různila. Jedni usuzovali z místní akumulace do červena vypálených jílovitých zemin a z na obě strany šikmo se sklánějících nevypálených vrstev jílovitých zemin, vykazujících zřetelná zvrstvení, že jde o pozdější hrázovité navrstvení zemin na destruovaný val, neboli o jeho opravu a dostavbu, druzí soudili, že skloněné vrstvy jsou dokladem normální jednofázové destrukce výstavby hlínou vyplněné a částečně spálené dřevěné hradby.

Ze vzhledu profilu bylo zřejmé, že do podloží aluviální vrstvy byly zapuštěny dřevěné polštářové spodní konstrukce. Na jiných místech byly pozorovány šikmo se sklánějící, tj. opět rozvalené dřevěné neshořelé, ale karbonizované stěny a vrstvy rohožových zpevnění. Nebude lze doložit domněnku o záměrném propalování vrstev za účelem zpevnění konstrukce valu a nepropustnosti vody.

Podle uvnitř valu na jeho vnitřní straně se vyskytující do červena propálené, shora sjeté kupy by bylo možno vyslovit předpoklad, že existovaly dvě fáze výstavby opevnění. Výše zmiňovaná, uvnitř vnitřní paty valu se vyskytující kupa, mohla být v druhé fázi opravy a rozšíření opevnění převrstvena další konstrukcí, která se při druhém definitivním zániku zřítila převážně opět na vnitřní stranu hradby. Tento předpoklad by mohlo potvrdit pozorování terénu při provádění výzkumu na vnitřní ploše hradiště. Tam novodobé nánosy přeplavil pozdněhradištní kulturní vrstvu v rámci sondy, pokrytou zčásti vápencovými kameny. Na styčném bodu pravoúhle na sebe navazujících sond bylo odkryto nároží větší stavby ze dřeva, která, podle zuhelnatělých kusů dřev lehla požárem. Názor, že hradiště bylo dvakrát zničeno, by mohlo podpořit skutečnost, že pod touto vrstvou byla odkryta sterilní úprava, pod níž se nalézala ještě jedna kulturní, rovněž pozdněhradištní vrstva.

Vyslovený předpoklad o existenci dvou fází při výstavbě opevnění by případně nepřímo mohlo potvrdit pozorování, učiněné při výzkumu částečného odkryvu základů kostelíka s pravoúhlou apsidou na „Vysoké zahradě". Podle toho byl kostel v první fázi svého trvání obklopen ohrazením a širokými příkopy. Teprve v druhé fázi, kdy již ohrada neexistovala a příkopy byly vyplněny hlínou s maltou, zde bylo pohřbíváno.[3]

Poznámky

1 Nálezová zpráva Dolní Věstonice, Slovanské hradisko Vysoká zahrada, 1948. Plán hradiska u J. Poulíka, Jižní Morava — země dávných Slovanů, Brno 1948—1950.
2 Novotný B., Výzkum slovanského hradiska v Opavě-Kylešovicích, Čas. Slezského muzea, věd. hist. XI, 1962, 2, s. 65—79.
3 Novotný B., Habitat fortifié prés de Dolní Věstonice (Moravie). Investigations archéologiques en Tchécoslovaquie, Prague 1966, 250—251, 24.

Zusammenfassung

Zur Problematik der Art des Befestigungsaufbaus am Tieflandsburgwall Strachotín–Vysoká Zahrada bei Dolní Věstonice in Südmähren

Im Norden der Gemeinde Dolní Věstonice (Bez. Břeclav) liegt am linken Flußufer der Dyje (Thaya) eine Tieflandsbefestigung mit annährend dreieckigem, an den Ecken gerundetem Grundriß, dessen innere Fläche ca. 7750 m² umfaßt (Abb. 1). Bis zu einer Höhe von 6 m blieb der von der Sonde II geschnittene Schutzwall des breiten Nordwestteils und des von der Sonde II geschnittenen Nordostteils erhalten. Die Erkundungen leitete J. Poulík.

Der Querschnitt der Sonde ließ ein ziemlich kompliziertes Wallprofil erkennen, in dem einander stark ausgebrannte Schichten mit Schichten ungebrannter toniger Erden ablösten. Zwischen diesen Schichten lagen verbrannte Holzstücke, die von einer eingestürzten blockbauartigen Wand kommen konnten. An der Oberfläche des lehmischen Liegenden des Wallfußes befand sich eine Schicht kleiner Kalk- und Sandsteine, mit Stücken rotgebrannten Lehms vermengt, dazwischen lagen Reste versengter Balken, die offenbar der eingestürzten hölzernen Innenwand gehört hatten.

Der Querschnitt der Sonde II durch den Nordostarm des Walls enthüllte ebenfalls ein kompliziertes Profil (Abb. 6, 7) mit mächtigen Akkumulationen rotgebrannten Lehms, und beiderseits schräg geneigte ungebrannte Tonerden, die deutlich geschichtet waren. Diese Schichten konnten Destruktionsreste einer verbrannten, mit Lehm ausgefüllten hölzernen Schanze vorstellen. Bei der Fortführung der Sonde an der Innenseite des Walls stieß man nicht allzu tief unter der Oberfläche auf Reste hölzerner Balken (Abb. 4), die aller Wahrscheinlichkeit nach von der bei einem Brand eingestürzten Innenwandkonstruktion der Schanze stammen. Es waren bis 28 cm starke Balken, die in verschiedenen Höhen den Wall entlang lagen. Diese Tatsache scheint dafür zu sprechen, daß die Innenwand der Burgwallschanze aus horizontal aufeinandergeschichteten Balken bestanden hat, die — offenbar bei einer Feuersbrunst — auf die Innenfläche des Burgwalls abgestürzt waren. In diese Balken hatte man in bestimmten Abständen Hohlkehlen ausgestemmt, um in Blockbauweise je einen Querbalken zwischen zwei Längsbalken einfalzen zu können. Auch am Nordteil des Wallkörpers erschienen unter einer starken Schicht gestampfter Lehmerden Reste quergelegter, verschieden langer Hölzer. Ihre Stärke war geringer, so daß es sich möglicherweise um Pfostenbretter handelte, unter denen stellenweise ähnliche, jedoch der Länge nach liegender Bretter entdeckt wurden (Abb. 5). Zum Unterschied vom Hangenden, das aus Schichten gestampften Lehms bestand, erschien unter den der Länge nach liegenden Brettern eine Schicht rotgebrannter Tonerden. Hier wiederholte sich nämlich die Lage am mittleren und inneren Wallteil, wo das Holz der Schanzenkonstruktion auf eine schon durch die Hochglut rotgebrannte Schicht stürzte. Oberhalb dieser Hölzer zeichneten sich am äußeren Wallteil deutlich zwei Bruchlinien in der Stampflehmschicht ab, die auf eine — wohl infolge des Brandes — erfolgte Verschiebung der hangenden Schollen hinweisen (Abb. 5).

Der Untergang der Wallkonstruktion läßt sich in zweierlei Weise erklären. Entweder sind die geneigten Schichten der Beweis für eine normale Einphasen-Destruktion bei einem Brand, oder aber, und dise Version ist wahrscheinlicher, gab es, der rotgebrannten abgeglittenen Kuppe nach zu schließen, zwei Befestigungsphasen. Die erwähnte abgerutschte Kuppe konnte man später im Laufe einer zweiten Wiederherstellungs- und Erweiterungsphase der Befestigung mit einer neuen Holz-Lehm-Konstruktion überbauen, die bei der zweiten endgültigen Zerstörung vorwiegend an der Innenseite der Schanze abstürzte. Diese Voraussetzung sollte die Lage in Innern des Burgwalls bekräftigen, wo unter einer von Anschwemmungen bedeckten oberen Kulturschicht der jüngeren Burgwallzeit ein steriler Horizont lag, unter dem eine zweite, jungburgwallzeitliche Kulturschicht mit Fundobjekten freigelegt wurde.

Zwei Existenphasen des Burgwalls könnte auch die Feststellung beweisen, daß die von den Ausgrabungen freigelegte kleine Kirche in der ersten Phase ihres Bestehens von einem umschanzten breiten Graben umgeben war. Erst in der zweiten Phase, als die hölzerne Schanze schon nicht mehr existierte und der Graben verschüttet war, begann man um die Kirche Bestattungen vorzunehmen.